

TARPTAUTINIŲ KATALOGAVIMO PRINCIPŲ IŠDĖSTYMAS

Projektas, priimtas Pirmojoje IFLA ekspertų konferencijoje dėl Tarptautinių katalogavimo taisyklių,
Frankfurtas, Vokietija, 2003
su IME ICC2 konferencijoje, Buenos Aires, Argentina, 2004 patvirtintais pakeitimais

Ižanga

Tarptautinė katalogavimo principų konferencija 1961 m.¹ priėmė Principų išdėstymą (*Statement of Principles*), visiems žinomą kaip Paryžiaus principai. Akivaizdu, kad jų tikslas – būti tarptautinio katalogavimo standartizavimo pagrindu – buvo pasiektas: nuo to laiko daugelis visame pasaulyje sukurtų katalogavimo taisyklių visiškai arba didele dalimi atitiko Paryžiaus principus.

Dabar, praėjus daugiau nei keturiasdešimčiai metų, turėti bendrus tarptautinius katalogavimo principus yra dar svarbiau, nes viso pasaulio kataloguotojai ir vartotojai naudoja OPAC (Online Public Access Catalogues) – nuotolinės prieigos katalogus. Prasidedant XXI amžiui, IFLA pasistengė pritaikyti Paryžiaus principus, kad jie atitiktų nuotoliniams bibliotekų katalogams ir tolesnei jų raidai keliamus tikslus. Pagrindinis šių tikslų – katalogo patogumas vartotojams.

Naujieji principai pakeičia Paryžiaus principus ir praplečia jų galiojimą ne tik tekstiniams kūriniams, bet ir kitų rūšių dokumentams ir ne tik pradmens pasirinkimui bei jo formai, bet ir visiems bibliografinių ir autoritetinių įrašų, vartojamų bibliotekų kataloguose, aspektams.

Toliau pateikti projekto principai apima:

1. Taikymo sritį;
2. Entitetus, atributus ir santykius;
3. Katalogo funkcijas;
4. Bibliografinį aprašą;
5. Kreipties elementus;
6. Autoritetinius įrašus;
7. Paieškos galimybių pagrindus.

Naujieji principai paremti turtingomis pasaulio katalogavimo² tradicijomis, taip pat IFLA dokumentuose *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) bei *Functional Requirements and Numbering for Authority Records* (FRANAR) pateiktais konceptualiais modeliais, kurie Paryžiaus principus pritaiko ir dalykinimo sričiai.

Tikimasi, kad šie principai padės tarptautiniu lygiu bendrai naudotis bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis, o katalogavimo taisyklių kūrėjams – sukurti tarptautines katalogavimo taisykles.

* Angliškas originalas <http://www.loc.gov/loc/ifla/imeicc/source/statement-draftsep05-clean.pdf>.

¹ International Conference on Cataloguing Principles (Paris : 1961). *Report*. – London : International Federation of Library Associations, 1963, p. 91-96. Taip pat: *Library Resources and Technical Services*, v. 6 (1962), p. 162-167; ir *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961*. – Annotated edition / with commentary and examples by Eva Verona. – London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

² Cutter, Charles A. *Rules for a dictionary catalog*. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office, 1904; Ranganathan, S.R. *Heading and canons*. Madras [India] : S. Viswanathan, 1955; Lubetzky S. *Principles of Cataloguing. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloguing*. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

TARPTAUTINIŲ KATALOGAVIMO PRINCIPŲ IŠDĖSTYMAS

2005 m. rugsėjo mėn. projektas

1. Taikymo sritis

Pateiktieji principai yra katalogavimo taisyklių kūrimo gairės. Jie taikomi bibliografiniams bei autoritetiniams įrašams ir šiuolaikiniams bibliotekų katalogams. Šie principai taip pat gali būti taikomi bibliotekų, archyvų, muziejų ir kitų institucijų rengiamoms bibliografijos rodyklėms ir duomenų failams.

Principuose pateiktas nuoseklus požiūris į visų rūšių bibliografinių išteklių aprašomąjį katalogavimą ir dalykinimą.

Svarbiausias principas, kuriuo remiantis turi būti kuriamos katalogavimo taisyklės, – katalogo patogumas vartotojui.

2. Entitetai, atributai ir santykiai

2.1. Bibliografinių įrašų entitetai

Rengiant bibliografinius įrašus reikia atsižvelgti į entitetus, susijusius su intelektinės ir meninės kūrybos produktais. Tai yra:

kūrinys,
išraiška,
apraiška,
vienetas.³

2.1.1. Bibliografiniai įrašai dažniausiai atspindi apraiškas. Apraiškos gali būti kūrinių rinkinys, atskiras kūrinys ar sudedamoji kūrinio dalis. Apraiškos gali būti pateiktos vienu ar keliais fiziniais vienetais.

Apskritai kiekvienai fizinei formai (apraiškai) turi būti parengtas atskiras bibliografinis įrašas.

2.2. Autoritetinių įrašų entitetai

Autoritetiniuose įrašuose turi būti fiksuojamos kontroliuojamos bent jau asmenų, giminių, kolektyvų⁴ vardų ir dalykų formos. Kūrinių dalykai gali būti šie entitetai:

kūrinys,
išraiška,
apraiška,
vienetas,
asmuo,
giminė,
kolektyvas,
sąvoka,
objektas,
įvykis,
vieta.⁵

³ Kūrinys, išraiška, apraiška ir vienetas priklauso 1-ajai entitetų grupei, aprašyti FRBR/FANAR modelyje.

⁴ Asmenys, giminės ir kolektyvai priklauso 2-ajai entitetų grupei, aprašyti FRBR/FANAR modelyje.

⁵ Sąvoka, objektas, įvykis ir vieta priklauso 3-ajai entitetų grupei, aprašyti FRBR/FANAR modelyje. [Pastaba: ateityje gali būti apibrėžti papildomi entitetai, pavyzdžiui, FRANAR prekių ženklai, identifikatoriai ir t. t. (prireikus bus galima atnaujinti pagal galutinę FRANAR ataskaitą).]

2.3. Atributai

Kiekvieną entitetą identifikuojantys atributai bibliografiniuose ir autoritetiniuose įrašuose turi būti vartojami kaip duomenų elementai.

2.4. Santykiai

Bibliografiškai svarbūs entitetų tarpusavio santykiai turi atsispindėti kataloge.

3. Katalogo funkcijos

Katalogo funkcijos turi sudaryti galimybę vartotojui⁶:

3.1. rasti (realiame arba virtualiame) fonde bibliografinius išteklius kaip paieškos rezultatą, vartojant išteklių atributus ar santykius:

3.1.1. išskirti vieną išteklių;

3.1.2. išskirti išteklių grupes, reprezentuojančias:

visus išteklius, priklausančius tam pačiam kūriniai,

visus išteklius, priklausančius tai pačiai išraiškai,

visus išteklius, priklausančius tai pačiai apraiškai,

visus tam tikro asmens, giminės ar kolektyvo kūrinius ir išraiškas,

visus tam tikro dalyko išteklius,

visus išteklius, apibūdinamus kitais kriterijais (tokiais kaip kalba,

išleidimo šalis, išleidimo data, fizinė forma ir t. t.), kurie paprastai vartojami kaip antrinis paieškos rezultatų⁷ filtras.

3.2. identifikuoti bibliografinį išteklių ar kūrėją (t. y. patvirtinti, kad įrašė aprašytas entitetas atitinka ieškomąjį, arba atskirti du ar daugiau panašias charakteristikas turinčių entitetų);

3.3. atrinkti bibliografinį išteklių, kuris atitinka vartotojo reikmes (t. y. parinkti išteklių, kuris tenkina vartotojo reikalavimus turinio, fizinės formos ir t. t. atžvilgiu, arba atsisakyti išteklių, kaip neatitinkančio vartotojo reikmių);

3.4. įsigyti arba **gauti** prieigą prie aprašyto vieneto (t. y. suteikti informaciją, kuri padėtų vartotojui įsigyti vieneta perkančiam, skolinantis ir t. t. ar gauti prieigą prie vieneto elektroniniu būdu, prisijungus prie nuotolinio šaltinio); arba įsigyti ar gauti prieigą prie autoritetinio ar bibliografinio įrašo;

3.5. orientuotis kataloge (t. y. naudotis logiškai sutvarkyta bibliografinė informacija ir pateiktais aiškiais katalogo naršymo būdais, taip pat pateiktais kūrinių, išraiškų, apraiškų ir vienetų tarpusavio santykiais).

4. Bibliografinis aprašas

4.1. Aprašomoji bibliografinio įrašo dalis turi būti sudaryta vadovaujantis tarptautiniu lygiu pripažintu standartu⁸.

4.2. Bibliografiniai aprašai gali būti kelių **išsamumo lygių**, priklausomai nuo katalogo ar bibliografinio failo paskirties.

⁶ 3.1-3.5 parengta pagal: Svenonius, Elaine. The Intellectual Foundation of Information Organization. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3.

⁷ Pripažįstama, kad dėl ekonominių apribojimų ir katalogavimo praktikos kai kuriuose bibliotekų kataloguose nebus kūrinių sudedamųjų dalių ar kūrinių sudarančių atskirų kūrinių bibliografinių įrašų.

⁸ Bibliotekoms šiuo metu yra taikomas ISBD – tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas.

5. Kreipties elementai

5.1. Bendrieji teiginiai

Kreipties elementai, skirti bibliografinių ir autoritetinių įrašų paieškai, turi būti sudaromi vadovaujantis bendraisiais principais (žr. 1. Taikymo sritis). Kreipties elementai gali būti kontroliuojami ir nekontroliuojami.

Nekontroliuojami kreipties elementai gali būti, pavyzdžiui, apraiškoje rasta pagrindinė antraštė arba reikšminiai žodžiai, kurie aptinkami bet kurioje bibliografinio įrašo vietoje arba papildomai į jį įterpiami.

Kontroliuojami kreipties elementai užtikrina nuoseklumą, kuris būtinas ieškant susijusių išteklių grupių, todėl turi būti sunorminti vadovaujantis standartu. Šios **sunormintos formos** (taip pat vadinamos „aprobuotais pradmenimis“) turi būti įrašytos autoritetiniuose įrašuose kartu su **formų, vartojamų kaip nuorodos, variantais**.

5.1.1. Kreipties elementų pasirinkimas

5.1.1.1. Kaip kreipties į **bibliografinį įrašą** elementai vartojamos kūrinių ir išraiškų antraštės (kontroliuojama forma) ir apraiškų antraštės (paprastai nekontroliuojama forma), taip pat kontroliuojamos kūrinių kūrėjų vardų formos.

Jei kūrėjai yra kolektyvai, kolektyvo vardo kreiptis yra taikoma tiems kūriniais, kurie savo pobūdžiu yra kolektyvinės minties ar veiklos išraiška, net jeigu jie pasirašyti asmens, kuris yra institucijos pareigūnas ar tarnautojas, arba antraštės formuluotė, atskleidžianti kūrinio pobūdį, aiškiai rodo, kad atsakomybė už kūrinio turinį tenka kolektyvui.

Papildomi kreipties į bibliografinį įrašą elementai gali būti kontroliuojamos kitų asmenų, giminių, kolektyvų vardų ir dalykų formos, kurios gali būti naudingos ieškant, identifikuojant ir atrenkant aprašomą bibliografinį išteklių.

5.1.1.2. Kaip kreipties į **autoritetinį įrašą** elementai vartojama entiteto aprobuota vardo forma, taip pat to paties vardo formų variantai. Papildoma prieiga gali būti sukurta per susijusius vardus.

5.1.2. Aprobuoti pradmenys

Entiteto aprobuotas pradmuo turi būti vardas, pagal kurį entitetas nuolat identifikuojamas arba dažniausiai randamas apraiškose, arba yra gerai žinomas ir priimtinas katalogo vartotojams (pvz., sutartinis vardas).

Norint atskirti vieną entitetą nuo kitų entitetų, turinčių tą patį vardą, prie jo turi būti pridedami papildomi identifikuojantys požymiai.

5.1.2.1. Jei asmuo, giminė ar kolektyvas vartoja įvairius vardus ar vardų formų variantus, kaip aprobuotas pradmuo pasirenkamas kiekvieno konkretaus asmens ir t. t. vienas vardas arba viena vardo forma.

5.1.2.1.1. Jei skirtingos vardo formos yra randamos apraiškose ir (arba) informaciniuose šaltiniuose ir šie variantai nėra skirtingi to paties vardo pristatymai (pvz., visa ir trumpa forma), pirmenybė teikiama

- 5.1.2.1.1.1. visuotinai žinomam (arba sutartiniam) vardui, jei tai yra nurodyta, o ne oficialiam vardui arba
- 5.1.2.1.1.2. oficialiam vardui, jei visuotinai žinomo ar sutartinio vardo nėra nurodyta.
- 5.1.2.1.2. Jei įvairiais gyvavimo laikotarpiais kolektyvas vartojo skirtingus vardus, kurių negalima laikyti nežymiai tesiskiriančiais to paties vardo variantais, kiekvienas svarbus vardo pasikeitimas turi būti laikomas nauju entitetu ir kiekvieno entiteto atitinkami autoritetiniai įrašai turi būti susieti nuorodomis „Žr. taip pat“ (anksčiau/vėliau).
- 5.1.2.2. Jei kūrinys turi skirtingas antraštes, kaip unifikuota antraštė pasirenkama viena iš jų.
- 5.1.2.3. Vardų formos, nepasirinktos kaip entiteto aprobuotas pradmuo, turi būti įtraukiamos į to entiteto autoritetinį įrašą, kad jos būtų vartojamos kaip nuorodos ar alternatyvios parodymo formos.

5.1.3. Kalba

Jei vardai pateikti keliomis kalbomis, pirmenybė turi būti teikiama pradmeniui, kuris paremtas informacija, rasta išraiškos apraiškose originalo kalba ir rašto sistema; tačiau jei originalo kalba ir rašto sistema paprastai kataloge nevartojama, pradmuo gali būti paremtas formomis, kurios randamos apraiškose arba informaciniuose šaltiniuose viena iš kalbų ir rašto sistemų, labiausiai tinkančių katalogo vartotojams.

Visada, kai tik įmanoma, arba per aprobuotą pradmenį, arba per nuorodą turi būti suteikiama prieiga prie vardo originalo kalba ir rašto sistema. Jei pageidautina transliteracija, būtina remtis tarptautiniu rašto konversijos standartu.

5.2. Asmenų vardų formos

- 5.2.1. Jei asmens vardą sudaro keletas žodžių, pradinį žodį reikia pasirinkti pagal šalies taisykles ir kalbą, kurios labiausiai susijusios su asmeniu. Tai galima nustatyti apraiškose ar informaciniuose šaltiniuose.

5.3. Giminių vardų formos

- 5.3.1. Jei giminės vardą sudaro keletas žodžių, pradinį žodį reikia pasirinkti pagal šalies taisykles ir kalbą, kurios labiausiai susijusios su gimine. Tai galima nustatyti apraiškose ar informaciniuose šaltiniuose.

5.4. Kolektyvų vardų formos

- 5.4.1. Kolektyvo vardas pateikiamas tiesiogine tvarka, kaip randama apraiškose ar informaciniuose šaltiniuose, išskyrus
 - 5.4.1.1. Jei kolektyvas yra jurisdikcijos ar teritorinio pavaldumo dalis, aprobuotas pradmuo pradedamas esamu metu vartojama teritorijos vardo forma arba ta kalba ir rašto sistema, kuri geriausiai atitinka katalogo vartotojų poreikius.
 - 5.4.1.2. Jei kolektyvo vardas rodo pavaldumą ar pavaldumo funkciją arba vardo nepakanka pavaldžiam kolektyvui identifikuoti, aprobuotas pradmuo pradedamas vadovaujančio kolektyvo vardu.

5.5. Unifikuotų antraščių formos

Unifikuota antraštė gali būti arba vien antraštė, arba vardo ir antraštės derinys, arba antraštė, papildyta identifikuojančiais elementais, tokiais kaip kolektyvo vardas, vieta, kalba, data ir t. t.

- 5.5.1. Unifikuota antraštė turi būti originalo antraštė arba dažniausiai tam tikro kūrinio apraiškose randama antraštė, išskyrus

5.5.1.1. Jei tai yra visuotinai vartojama antraštė katalogo kalba ir rašto sistema, pirmenybė turi būti teikiama visuotinai vartojamai antraštei, kuri randama apraiškose ar informaciniuose šaltiniuose.

6. Autoritetiniai įrašai

6.1. Autoritetiniai įrašai turi būti sudaromi siekiant kontroliuoti aprobuotas vardų formas ir nuorodas, vartojamas kaip kreipties elementai tokiems entitetams kaip asmenys, giminės, kolektyvai, kūriniai, išraiškos, apraiškos, vienetai, sąvokos, objektai, įvykiai ir vietos.

7. Paieškos galimybių pagrindai

7.1. Paieška ir paieškos rezultatai

Kreipties elementai yra bibliografinių įrašų elementai, kurie 1) užtikrina patikimą bibliografinių ir autoritetinių įrašų bei su jais susijusių bibliografinių išteklių paieškos rezultatą ir 2) apriboja paieškos rezultatus.

7.1.1. Paieškos priemonės

Turi būti sudaryta galimybė atlikti vardų, antraščių ir dalykų paiešką naudojantis visomis konkrečiame bibliotekos kataloge ar bibliografiniame faile prieinamomis priemonėmis, pavyzdžiui, pagal išsamias vardų formas, reikšminius žodžius, frazes, sutrumpinimus ir t. t.

7.1.2. Būtiniausi yra tie **kreipties elementai**, kurie remiasi pagrindiniais kiekvieno entiteto atributais ir santykiais bibliografiniame arba autoritetiniame įrašė.

7.1.2.1. Būtiniausi bibliografinių įrašų kreipties elementai:

kūrėjo vardas arba pirmojo įvardyto kūrėjo vardas, kai išvardyti keli kūrėjai, apraiškos pagrindinė ar dirbtinė antraštė, išleidimo ar laidos metai, unifikauta kūrinio/išraiškos antraštė, dalykinės rubrikos, dalykiniai terminai, klasifikaciniai indeksai, aprašomo entiteto standartiniai numeriai, identifikatoriai ir registracinės antraštės.

7.1.2.2. Būtiniausi autoritetinių įrašų kreipties elementai:

entiteto aprobuotas vardas ar antraštė, entiteto vardo ar antraštės formų variantai.

7.1.3. Papildomi kreipties elementai

Kitų bibliografinio aprašo ar autoritetinio įrašo sričių atributai gali būti vartojami kaip pasirenkamieji kreipties elementai arba filtravimo priemonės, jei randamas didelis įrašų skaičius. Keletas tokių bibliografinių įrašų atributų:

kitų kūrėjų vardai, pateikti po pirmojo kūrėjo vardo, atlikėjų vardai, taip pat asmenų, giminių ir kolektyvų, atlikusių ne kūrėjų funkciją, vardai, gretutinės antraštės, viršelio antraštės ir t. t., serijų unifikautos antraštės, bibliografinių įrašų identifikatoriai, kalba, išleidimo šalis, fizinė laikmena.

Keletas tokių autoritetinių įrašų atributų:

susijusių entitetų vardai ar antraštės, autoritetinių įrašų identifikatoriai.

PRIEDAS

Katalogavimo taisyklių sudarymo siekiniai

Katalogavimo taisyklės sudaromos vadovaujantis keletu siekinių⁹. Pats svarbiausias siekinys – patogumas vartotojams.

- * Katalogo *patogumas vartotojui*. Kai priimami sprendimai rengiant aprašus ir kontroliuojamas vardų formas prieigai, reikia galvoti apie vartotoją.
- * *Įprastas vartojimas*. Norminis žodynas, vartojamas aprašuose ir suteikiant prieigą, turi atitikti daugumos vartotojų žodyną.
- * *Pateikimas*. Entitetai aprašuose ir kontroliuojamose vardų formose turi būti pateikti taip, kaip yra pačiame entitete.
- * *Tikslumas*. Aprašomas entitetas turi būti tiksliai atvaizduotas.
- * *Išsamumas ir būtinumas*. Turi būti įtraukiami tik tie aprašo elementai ir kontroliuojamos vardų formos, kurių reikia vartotojo užduotims atlikti ir kurie būtini, kad vartotojas galėtų vienareikšmiškai identifikuoti entitetą.
- * *Svarba*. Elementai turi būti bibliografiškai svarbūs.
- * *Ekonomija*. Kai tikslą galima pasiekti keliais būdais, pirmenybė turi būti teikiama ekonomiškiausiam (pigiausiajam, paprasčiausiajam būdui ir t. t.).
- * *Standartizavimas*. Aprašai ir kreipties elementų sudarymas turi būti kiek galima labiau standartizuoti. Tai užtikrina didesnę suderinamumą, kuris savo ruožtu leidžia bendrai naudotis bibliografiniais ir autoritetiniais įrašais.
- * *Integravimas*. Visų rūšių dokumentų aprašai ir kontroliuojamos entitetų vardų formos turi būti, kiek įmanoma, paremtos bendromis taisyklėmis.

Katalogavimo taisyklės turi būti

- * *pagrįstos ir nepasirenkamos savo nuožiūra*.

Kartais šie siekiniai gali vienas kitam prieštarauti, tuomet reikia priimti suprantamą ir praktišką sprendimą.

[Dalykiniais tezaurams taikomi kiti tikslai, kurie šiame dokumente kol kas nepateikti.]

⁹ Pagal bibliografijos teorijos literatūrą, ypač Ranganathan'o ir Leibniz'o darbus, aprašytus: Svenonius, E. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000, p. 68.